

До разової спеціалізованої вченої ради PhD 14912
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
46000, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора,
завідувача кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Ребрія Олександра Володимировича
про дисертацію **Вітяка Юрія Миколайовича**
«Семантико-прагматична адаптація твору в парапекладі»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки

Актуальність теми дисертаційної роботи

Дисертацію Юрія Вітяка присвячено висвітленню такого малодослідженого у вітчизняному перекладознавстві явища, як парапеклад, під яким розуміється відтворення в цільовій лінгвокультурі елементів вихідного паратексту. Саме поняття паратексту, уведене в парадигму філологічних студій Жераром Женеттом, ще не отримало однозначного і загальновизнаного тлумачення, що й є одним із чинників актуальності рецензованої розвідки. Дисертант не тільки наводить розлогий огляд існуючих тлумачень паратексту і парапекладу, а й пропонує своє власне бачення цих явищ. З огляду на сучасні тенденції розвитку філології і, зокрема, перекладознавства, дослідження пана Вітяка можна вважати актуальним через його відповідність цілій низці часних принципів гуманітаристики. Так, робота є міждисциплінарною не тільки через поєднання літературознавчого та мовознавчого підходів до вивчення перекладу, а й через звертання до таких наукових галузей, як культурологія, семіотика, теорія редагування і, ширше, едитологія. Робота є поліпарадигмальною, адже поруч із елементами традиційного системно-структурного аналізу, в ній задіяно методи, характерні для

культуроорієнтованих, інтерсеміотичних та мультимодальних досліджень. Врешті-решт, дослідження має відчутний антропоцентричний вектор, оскільки, по-перше, значну частину положень і висновків роботи сформульовано на основі власних рефлексій дисертанта як перекладача і, по-друге, значну увагу приділено висвітленню тих ролей, які грають в міжкультурному літературному трансфері різноманітні агенти перекладу і параперекладу.

Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами університету та кафедри

Проблематика роботи відповідає дослідницькій темі «Семантичні, комунікативно-прагматичні і лінгвокультурні аспекти перекладу» кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (державний реєстраційний номер 0120U102349), а також темі «Теоретичні та прикладні аспекти перекладу в міжмовній і культурній взаємодії» кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (державний реєстраційний номер 0126U000925).

Мета, завдання, об'єкт, предмет, методи та матеріал дисертаційного дослідження

Метою роботи, на мій погляд, є виявлення і типологізація тих зрушень прагматичного та семантичного характеру, які відбуваються з паратекстовими елементами художнього твору при його перенесенні до іншого культуромовного середовища, причому і про прагматичну, і про семантичну адаптацію тут треба говорити з певною долею умовності, зважаючи на те, що ці поняття в роботі розглядаються не тільки у вузькому мовознавчому сенсі, а й у ширшому – семіотичному, оскільки велика увага приділяється саме трансформаціям на рівні невербальних складників паратексту. Відповідно до поставленої мети, в роботі сформульовано низку завдань, кожне з яких знайшло висвітлення у відповідному (під)розділі дисертації.

Об'єктом дослідження, у відповідності до його назви та мети, виступають елементи паратексту (на рівні перітексту та епітексту), які піддаються різноманітним трансформаціям у перебігу параперекладу, тоді як суб'єктом безпосереднього аналізу – ті самі трансформації, які сукупно утворюють сутність прагматичної та семантичної адаптації твору, про яку йдеться у назві дисертації.

Складний комплексний характер дослідження потребував застосування низки різноманітних методів загальнонаукового та спеціальнонаукового характеру. Важливе значення має структурний метод, використання якого уможливило виокремлення та подальший аналіз паратекстових елементів різних рівнів; наскрізно в роботі використовуються семантичний аналіз (для виявлення трансформацій на змістовому рівні), прагматичний аналіз (для виявлення намірів агентів параперекладу щодо здійснення певних трансформацій та їхнього впливу на цільового реципієнта), а також контекстний аналіз на горизонтальному (лінійне розташування елементів паратексту та їхня узгодженість всередині вихідного та цільового творів) та вертикальному (залучення і роль епітекстів за межами вихідного твору як чинників рецепції) рівнях. Провідним методом дослідження виступає, звісно ж, порівняльний аналіз, який здійснюється за двома напрямками – між окремими елементами паратексту та між творами в цілому.

Цікавим і різноманітним є матеріал дослідження, передусім, завдяки тому, що дисертант активно використовує власні переклади та інтроспективно досліджує свій досвід як перекладача та агента параперекладу. Всі проаналізовані в перебігу дослідження твори перераховані у відповідному розділі Вступу (с. 21–22), втім, на мою думку, цей перелік варто було б доповнити інформацією про кількісні та якісні характеристики тих різновидів паратексту, що їх було виокремлено та досліджено в роботі (т.зв. оперативна частина вибірки).

Обґрунтованість наукових положень та висновків дисертації

Обґрунтованість наукових положень і висновків дисертації забезпечується низкою чинників. По-перше, її комплексним характером, що проявляється у всебічному аналізі паратекстів у вихідному та цільовому творі на основі принципів міждисциплінарності, поліпарадигмальності та антропоцентричності. Такий багатовимірний синтез методів можна вважати проявом методологічної тріангуляції, за якого отримані результати дають змогу виходити за межі окремих підходів, пропонуючи цілісний погляд на (пара)перекладацький процес і його результат.

По-друге, обґрунтованість наукових положень та висновків дисертації забезпечується надійною теоретико-методологічною основою, яку утворюють як праці провідних фахівців у галузі перекладу та параперекладу, так і роботи молодих дослідників. Загальна кількість опрацьованих джерел становить 233 одиниці, з яких 142 – іноземними мовами; кількість теоретичних джерел становить 138 одиниць, довідкових – 29 одиниць, джерел ілюстративного матеріалу – 66 одиниць.

Наукова новизна здобутих результатів

Дисертація характеризується високим рівнем новизни, адже, як вже зазначалося, проблематика параперекладу належить до новітніх, а отже недостатньо досліджених, ділянок науки про перекладу. До чинників новизни дисертації можна віднести такі. В роботі уточнено поняття паратексту та параперекладу на основі ретельного аналізу низки дефініцій вітчизняних та закордонних дослідників; розглянуто парапереклад у системному аспекті як низку послідовних і взаємопов'язаних операцій; окреслено коло агентів параперекладу, до яких, на додачу до власне перекладача, віднесено видавця-замовника, різноманітних редакторів, коректорів, а також критиків, інтерв'юєрів тощо.

Звертаю увагу на те, що автор намагався провести паралель між перекладом і параперекладом, наголошуючи на подібності тих операцій, позначених загальним терміном «трансформація», які здійснюються в обох

цих видах посередницької діяльності. Оскільки паратекст має частково вербальний, а частково невербальний характер, важливо було показати, що трансформації на рівні мови подібні до трансформацій на рівні графічних характеристик тексту та/або ілюстрацій.

Теоретичне значення роботи та практична цінність її результатів

Рецензована розвідка є теоретично значущою, а її основні положення та отримані результати можуть вважатися внеском як у загальну теорію перекладу, так і у спеціальну теорію парaperекладу та часткову теорію англо-українського перекладу. До теоретичних здобутків можна також віднести уточнення низки ключових термінів, таких як «паратекст», «парaperеклад», «агент парaperекладу», «паратекстова модифікацій (зсув, вилучення, додавання, адаптація)».

В роботі парaperеклад концептуалізовано як цілісний процес, як сукупність системних дій низки агентів, які сукупно визначають вигляд і наповнення (семантичний аспект адаптації) перекладеного твору з урахуванням цільової культурної специфіки та очікувань потенційних реципієнтів (прагматичний аспект адаптації).

Практичне значення отриманих результатів

Практична цінність дослідження визначається декількома чинниками. По-перше, в дидактичній площині положення роботи та її ілюстративний матеріал можуть бути використані в освітньому процесі при викладанні низки курсів, таких як «Вступ до перекладознавства», «Теорія перекладу», «Переклад художньої прози» тощо. По-друге, в роботі описуються наявні в українській видавничій діяльності практики парaperекладу, які можуть слугувати корисним досвідом для українських видавництв та їхніх фахівців – перекладачів, редакторів, коректорів тощо. По-третє, результати дослідження можуть бути використані для підготовки монографій, підручників та посібників перекладознавчого спрямування.

Зміст та завершеність дослідження

Дисертація загальним обсягом 288 сторінок (обсяг основного тексту – 203 сторінки) складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, і п'яти додатків.

Перший розділ «Парапереклад як об'єкт перекладознавчих досліджень» пропонує текстознавчий та перекладознавчий опис явища паратексту та окреслює дослідницьку парадигму параперекладу як способу іншомовного та/або іншокультурного відтворення паратексту. Розглянуто задіяні в параперекладі трансформації на прикладі зсуву, вилучення, додавання та адаптації. Окремий підрозділ присвячено поняттю «агент параперекладу» та його типологізації.

Другий розділ «Паратекстові і параперекладацькі механізми інтерпретації твору» висвітлює питання взаємодії між різними агентами параперекладу у перебігу створення цільового варіанту твору; пропонує погляд на стратегії трансферу різних паратекстових форм на прикладі явищ спунеризму, артлангу та рунічної системи. В окремих підрозділах також розглядаються коментар та псевдопереклад у параперекладацькій перспективі.

Третій розділ «Семантико-структурна організація паратекстового простору перекладних видань» містить інформацію про манжет як паратекстову фіорму та специфіку її параперекладу; інтерв'ю та промову як різновиди епітексту; рекламні блоки текстових видань; роль testimonia та епістоли в утвердженні статусу автора і твору; видавничі стратегії паратекстової адаптації.

У загальних висновках підсумовуються результати дослідження.

Порушень академічної доброчесності в дисертації не виявлено.

Апробація результатів дослідження

Робота пройшла належну апробацію за рахунок участі автора у низці всеукраїнських та міжнародних конференцій. Основні результати дослідження викладено в 14 публікаціях, зокрема 6 одноосібних статтях у

фахових виданнях категорії «Б» та 1 у співавторстві; 7 публікаціях у збірниках матеріалів і тез всеукраїнських та міжнародних конференцій.

Дискусійні положення дисертації

1. На мій погляд, роботі бракує методологічної чіткості та завершеності. Цього недоліку можна було б уникнути за рахунок використання одного з надійних методологічних інструментів, на кшталт стратегії. Якщо в роботі, наприклад, вже визначені типи паратекстових модифікацій (с. 51–52), то їх можна легко узгодити з відповідними параперекладцькими трансформаціями, на основі чого вивести загальну стратегію створення цільового видання того чи іншого твору. Так само дослідженню бракує типології паратекстових форм (елементів, складників тощо) та послідовного аналізу у відповідному підрозділі дисертації особливостей відтворення кожної з них у параперекладі.

2. У назві Розділу 2 йдеться про «Паратекстові і параперекладацькі механізми інтерпретації твору», однак жодних механізмів автор так і не пропонує, принаймні експліцитно. Тож, хотілося б зрозуміти, про які саме механізми йдеться, які з них є паратекстовими, а які параперекладацькими і як ці механізми виводяться з тих явищ, яким присвячені підрозділи цього розділу (спунеризм, артланг, руни тощо).

3. Серед вже згаданих паратекстових модифікацій присутня адаптація, тож хотілося би зрозуміти, чи це та сама адаптація, що фігурує в назві дисертації і чи дослідження присвячене тільки їй і не торкається інших різновидів паратекстових модифікацій? Якщо ж тут має місце термінологічна омонімія, то вона в межах одного дослідження є неприпустимою.

4. Якщо спунеризм не є сам по собі формою паратексту, а паратекстом є перекладацький або редакторський коментар, який супроводжує цей стилістичний прийом, навіщо детально описувати його різновиди (див. с. 94–95)? Хіба що форма спунеризму якимось чином пов'язана з наявністю або відсутністю супроводжувачого паратексту, але я такої закономірності не побачив.

Загальний висновок

Аналіз тексту дисертації та змісту публікацій Вітяка Юрія Миколайовича на тему «Семантико-прагматична адаптація твору в параперекладі» дає підстави вважати, що робота є завершеним самостійним дослідженням із високим ступенем наукової значущості та новизни. Зважаючи на актуальність, наукову новизну та обґрунтованість сформульованих у дисертації положень, вбачаю широкі перспективи застосування здобутих результатів дослідження в науковій та освітній практиці. Вважаю, що робота виконана на високому теоретичному й методологічному рівні та відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно Постанови КМ України № 341 від 21.03.2023 р.), та іншим вимогам, які висувають до праць такого типу, а її автор – Вітяк Юрій Миколайович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Доктор філологічних наук, професор,
академік АН Вищої школи України,
завідувач кафедри перекладознавства
імені Миколи Лукаша
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Олександр РЕБРІЙ

ПІДПИСАНО ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу
кадрів

